

Det stora kriget – frimärken berättar

av Christer Brunström

Under resor i Tyskland, Frankrike och Storbritannien påträffar man i minsta by monument som uppmärksammar alla de män och kvinnor som stupade under första världskriget 1914-1918. Det var på många sätt ett krig av maximala mått, varför beteckningar som *The Great War* eller *La Grande Guerre* inte på något sätt är missvisande. Nästan nio miljoner soldater stupade under kraftmätningen mellan ”Centralmakten” och ”Ententen”.

Till Centralmakten hörde Tyskland, Österrike-Ungern, Bulgarien och Turkiet. Ententen bestod av Ryssland, Frankrike och Storbritannien med kolonier, Italien, USA, Japan och flera andra länder. Kriget fick på detta sätt för första gången i historien en världsomspännande karaktär.

Här skall jag mycket kortfattat redogöra för kriget med utgångspunkt i de många frimärken som beskriver den blodiga konflikten som inleddes för exakt 100 år sedan. Under perioden 1914-1918 präglades många länders frimärksutgivning av det pågående kriget. Framärken gavs ut för flera av de områden som ockuperades av främmande krigsmakter. I en del fall upprättades mer eller mindre privata postföretag för att lösa akuta problem när de officiella posttjänsterna inte längre fungerade. Området är mycket omfattande varför jag här bara kan skrapa lite på ytan.

Komplicerad bakgrund

Vi kommer säkert alla ihåg att kriget sägs ha haft sitt ursprung i mordet den 28 juni 1914

CHRISTER BRUNSTRÖM är född 1947 i Svarteborg i Bohuslän. Han är fil. mag. och har arbetat som språklärare. Numera ägnar han sig åt publicistisk verksamhet med främst frimärken som tema.

Han är mångårig sekreterare i Halmstads Filatelistförening.

på den österrikiske tronföljaren Franz Ferdinand och hans hustru på öppen gata i den bosniska staden Sarajevo. Förfaren var den unge studenten Gavrilo Princip som var serbisk nationalist.

Regeringen i Wien krävde att Österrike skulle få delta i mordutredningen, men Serbien svarade mycket undvikande. Österrike-Ungern hade en allians med Tyskland och Serbien hade stöd från Ryssland. Även Frankrike och Ryssland hade en försvarsallians med spetsen riktad mot Tyskland.

Men det fanns många andra orsaker som ledde fram till konflikten. Under 1800-talet hade starka nationalistiska krafter växt fram i flera länder och då främst i de omfattande väderna som styrdes från Wien och Konstantinopel. Det man eftersträvade var nationell självständighet. I andra fall hade stora etniska grupper enkelt uttryckt hamnat i fel länder.

Europa under första världskriget. Ur: Alf Åberg, Tid och rum: världshistorisk atlas (Stockholm 1963).

Det fransk-tyska kriget år 1870 hade lämnat många oläkta sår och här fanns revansch-känslor på främst fransk sida. Även det Ottomanska väldet motsatte sig självständighet för de många områden som styrdes från Konstantinopel. I Italien fanns dessutom starka krafter för att landet skulle öka sitt inflytande inte bara i närområdet utan även i Afrika.

Som synes fanns det många och synnerligen motstridiga krafter som rörde sig mot en oundviklig kraftmätning under sommaren 1914.

Krigsutbrottet

Den tyska militären hade noga planerat för en väpnad konflikt med Frankrike och Ryssland. Man avsåg att först krossa Frankrike för att sedan koncentrera sina krafter mot Ryssland.

Den 28 juli 1914 förklarade Österrike krig mot Serbien. Detta ledde i sin tur till att Ryssland inledde en mobilisering. Tyskland hoppades först att Frankrike och andra allierade stater skulle avstå från att ingripa i den kommande konflikten, men så blev inte fallet.

Den 2 augusti trängde tyska trupper in i Luxemburg. Belgien uppmanades nu att låta de tyska arméerna marschera genom landet mot Frankrike. Belgarna vägrade vilket ledde till tysk ockupation. Den 3 augusti förklarade Berlin krig mot Frankrike och den 4 augusti drogs Storbritannien in i kriget. Därmed hade konflikten utökats från ett lokalt krig på Balkan till en väpnad konflikt av stora mått.

Det blev på många sätt krigsföring av en helt ny kaliber. Nya vapensystem kom till användning och då inte minst anfall från luften. Britterna tillverkade de första stridsvagnarna. Kulsprutor visade sig vara enormt effektiva. Även giftgaser och liknande sattes in mot fienden. Resultatet av fyra års krig blev 8,5 miljoner stupade, oräkneliga skadade och ett oändligt lidande. Kanske var det systemet med olika försvarsallianser som blev den direkta orsaken till krigets enorma omfattning.

Kriget i väst

Att angripa Frankrike via Belgien visade sig svårare än beräknat men under augusti månad kunde de tyska trupperna tränga in i

norra och östra Frankrike. Franska och brittiska styrkor gjorde starkt motstånd.

På västfronten kan man nog konstatera att de tyska arméerna körde fast. Det ena stora slaget avlöste det andra utan att någon direkt segrare utkristalliserades. Den tyska planen att snabbt komma till rätta med Frankrike för att sedan koncentrera truppsatserna på östfronten misslyckades.

Mot slutet av konflikten var krigströttheten enormt stor både i Tyskland och i Frankrike. Den 6 april 1917 förklarade USA krig mot Tyskland. De amerikanska arméernas insats i krigets slutskede var en bidragande orsak till den tyska kapitulationen.

För de ockuperade delarna av Belgien och Frankrike tog tyskarna över postverksamheten. Redan 1914 kom de första ockupationsmärkena. Det var tyska frimärken som försågs med övertrycket *BELGIEN*. Och nya valörer i francs och centimes. Den 1 december 1916 kom dessutom liknande frimärken med enbart övertryckta valörer i francs och centimes. De var avsedda för de ockuperade delarna av Frankrike och användes även i Belgien. I tyska kataloger kallas detta område för *Etappengebiet West*. I detta område förlore nu ockupationsmärkena för Belgien sin giltighet.

Den belgiska regeringen hade under den tyska ockupationen sitt högkvarter i St. Adresse i närheten av Le Havre i Frankrike. Där fanns en speciell belgisk postanstalt under kriget. Belgiska frimärken fortsatte att användas i de delar av Belgien som inte var ockuperade av tyska trupper.

I Bryssel fungerade postförbindelserna dåligt hösten 1914. Belgaren Armand Berhaut beslöt då att organisera en privat provisorisk posttjänst som passande nog fick namnet *Le Courier Provisoire*. Företaget tog 20 centimes för att distribuera brev och småpaket i Bryssel med förstäder. Verksamheten kom igång den 15 november 1914.

Monsieur Berhaut hade i all hast låtit trycka upp ett frimärke som förekommer både linjetandat och med vanlig tandning. När tyskarna fick kännedom om Berhauts tilltag stängdes verksamheten den 21 november och innehavaren dömdes till fängelse. Det har sina risker att driva privata postföretag i krigstid.

För att lösa akuta problem med postförbindelserna i den franska staden Valenciennes upprättade den lokala handelskammaren den 8 september 1914 en lokalpost. Med hjälp av spårvagnssystemet kunde post distribueras i staden. Verksamheten upphörde i slutet av oktober. Ett enkelt frimärke med valören 10 centimes minner om denna nödlösning.

Kriget i öst

Som redan framgått hade Tyskland tänkt sig ett blixtkrig mot Frankrike för att sedan koncentrera sina styrkor i ett angrepp på Ryssland. I stället blev det Ryssland som angrep

Ostpreussen, medan Österrike gick in i södra Polen. Inledningsvis hade både Ryssland och Österrike framgångar på sina respektive fronter.

Tyska arméer lyckades trycka tillbaka de ryska angrifarna i ett antal oerhört blodiga fältslag. Ostpreussen hade snart återtagits av tyskarna och offensiven fortsatte österut. Hösten 1917 hade man trängt långt in på ryskt territorium.

Tsarryssland fick samtidigt allt större inrikespolitiska problem. I mars 1917 störtades tsarens regim. Den tyske överbefälhavaren Ludendorff beslöt att rikta ett häftigt anfall mot Ryssland för att tvinga landet att upphöra med kriget. I september 1917 angrep de tyska trupperna Riga i nuvarande Lettland. I november tog bolsjevikerna makten i Ryssland och redan i december upphörde striderna på den ryska fronten. Man kom dock inte överens om villkoren i fredsförhandlingarna och tyskarna gick åter till angrepp i februari 1918 och man trängde långt in i Ryssland. Den kaotiska situationen i Ryssland gjorde att bolsjevikerna efter kort tid gick med på fred. Freden undertecknades i Brest-Litovsk den 3 mars 1918. Då hade de tyska arméerna trängt långt in i Ukraina och upp till Finska viken. Ryssland hade därmed förlorat stora delar av sina europeiska områden.

I de delar av Polen som ockuperades av tyska trupper gav man den 12 maj 1915 ut fem samtida tyska frimärken som försetts med övertrycket *Russisch-Polen* två rader och med frakturstil. Senare kom ytterligare 11 frimärken, men nu med beteckningen *Gen.-Gouv. Warschau*.

Under ockupationen av Baltikum gav tyskarna ut 12 tyska Germaniafrimärken som försetts med övertrycket *Postgebiet Ob. Ost*. På svenska blir betydelsen av övertrycket "Postområdet Befälhavaren i öster". Från 1916 användes dessa märken huvudsakligen i Litauen och under 1918 utvidgades användningsområdet även till nuvarande Lettland och Estland.

En kuriositet i sammanhanget är postverksamheten i Dorpat (dagens estniska Tartu) i mars 1918. Här fanns uppenbarligen inte några tyska ockupationsfrimärken att tillgå, varför två ryska frimärken övertrycktes med nya valörer i tysk valuta, 20 pfennig på 10 kopek och 40 pfennig på 20 kopek.

Brev frankerade med dessa provisoriska frimärken stämplades med en enradsstämpel *DORPAT*. Posten transporterades sedan till Riga där man frankerade försändelserna med frimärken för Postgebiet Ob. Ost. Både frimärken och stämplar har förfälskats.

En liknande lokal postverksamhet förekom i området Bialystok i Vitryssland. Den tyska ockupationsmakten hade infört en speciell postverksamhet som gjorde det möjligt för invånarna att kommunicera med släkt och vänner utomlands.

En annan mycket kortvarig posttjänst med frimärken existerade mellan Baltikum och S:t Petersburg i början av 1918. De baltiska kuststäderna och S:t Petersburg hade omfattande tysktalande befolkningsgrupper som på grund av krigsutvecklingen inte längre kunde kommunicera med varandra.

I Estland organiserade en tysk-baltisk kommitté en privat lokalpost till S:t Petersburg och man gav ut ett frimärke med valören 1 rubel. När försändelserna anlände till den ryska metropolen ropade kommitténs representanter ut mottagarnas namn. De som var närvarande fick därmed sina brev.

Det är tveksamt om brev finns bevarade idag. Med tanke på den oroliga situationen i S:t Petersburg var det kanske inte lämpligt att de ryska myndigheterna hittade denna typ av försändelser. Numera är även detta kurirmärke tämligen ovanligt, men det minner om ett försök att skapa postala förbindelser under mycket svåra förhållanden.

Postal utveckling i Polen

Det ryska postverket hade i stort sett begränsat sig till att transportera posten mellan de olika provinsernas huvudorter. Dessa provinser heter *zemstvo* på ryska. Det var sedan dessa lokala förvaltningar som hade hand om distributionen av post till de mindre städerna och byarna i området. Fler än 160 zemstvo-distrikt gav ut egna frimärken.

I det ockuperade Polen anammade den tyska militära administrationen ett liknande system. Posten transporterades därför enbart till länets huvudort. För att lösa problemen med lokal distribution startades ett flertal lokala postverksamheter. Störst bland dessa var lokalposten i Warszawa.

Lokalposten i Warszawa drevs av en medborgarkommitté. Man delade ut den vanliga brevposten mot betalning. Rekommenderade brev och liknande fick man inte distribuera men väl de postkort som informerade om

att det fanns sådana brev att hämta på huvudpostkontoret. Under perioden 1915-1916 gav stadsposten ut flera frimärken för att därefter endast använda stämplor för att markera att lokalportot hade betalats.

Liknande lokala postverksamheter fanns i många polska städer under ockupationsåren. Lokalposterna i städerna Przedborz, Sosnowice, Zarki och Zawiercie gav också ut frimärken. Tillgången på dessa frimärken motsvarade inte på långa vägar samlarnas törst på "krigsmärken" varför de tämligen omgående förfalskades i stora mängder.

Revolutionen i Ryssland

Marsrevolutionen i Ryssland år 1917 ledde till något som närmast kan betecknas som ett mycket långvarigt inbördeskrig. Den finsktalande befolkningen i Karelen sökte stöd hos Finland som blandade sig i konflikten efter det att världskriget avslutats.

I Nordingermanland på det Karelska näset utropades en självständig stat efter marsrevolutionen 1917 men efter oktoberrevolutionen samma år besattes området av röda trupper. Nordingermanland återkom sedan kortvarigt som frimärksland år 1920, men det faller utanför ramarna av denna text.

Kriget på Balkan

Vid krigets början styrde Österrike-Ungern över stora delar av nordvästra Balkan, Transsylvanien, södra Polen och delar av Ukraina. Serbien som hade starkt stöd av Ryssland var ärkefienden.

Den 28 juli 1914 förklarade Österrike krig mot Serbien, men var uppenbarligen inte på långa vägar förberett för en stor militär konflikt. På östfronten riktades ett anfall mot Ryssland med det slogs omedelbart tillbaka av ryska styrkor som redan hösten 1914 ockuperade Galizien i nuvarande södra Polen. I och med detta nederlag övertog tyskarna huvudansvaret för kriget på östfronten.

Under 1915 gick Italien med i kriget och Österrike hade då flera olika krigsfronter. Under året hade Tyskland och Österrike framgångar och Galizien kom åter under österrikisk kontroll. Bulgarien gick med i kriget tillsammans med centralmakterna och tillsammans lyckades man ockupera Serbien i början av 1916. Samma år gick Rumänien med i konflikten på ententens sida.

År 1917 nådde kriget på östfronten mer eller mindre sitt slut genom revolutionen i Ryssland. På Balkan fortsatte striderna. Grekland hade gått med på ententens sida och brittiska, franska, grekiska samt serbiska styrkor angrep Bulgarien som tvingades till underkastelse i slutet av september 1918. I november samma år kunde Italien framgångsrikt avsluta kriget mot Österrike-Ungern.

Vid krigsutbrottet hade Österrike-Ungern varit ett enormt omfattande rike. Vid krigsslutet år 1918 återstod endast det österrikiska kärnområdet. Det som militärstrategerna i Wien hade tänkt sig som en promenadseger blev en katastrof för det stora imperiet.

Man kan konstatera att entusiasmen var stor bland österrikarna inför krigsutbrottet. Här visas ett välgörenhetsmärke utgivet av den Österrikiska turistföreningen. Det visar Lurgrottan i Peggau. Märket såldes för 5 groschen för att stödja "våra krigare".

Rumänien

Rumänien var något av ett specialfall. Landet hade länge haft goda förbindelser med centralmakterna. Österrikes stöd till Bulgarien var en av orsakerna till att Rumänien anslöt sig till ententen år 1916.

De rumänska framgångarna uteblev dock. Bulgariska trupper besatte Dobrugea vid Svarta havskusten. Bulgarena gav ut fyra frimärken för de områden man ockuperade. Österrike gav ut två långa serier 1917 och 1918 för sin del av Rumänien. Frimärkena har texten *K u K Feldpost* och valörer i rumänsk valuta. Ytterligare en serie förbereddes under 1918 men den kom aldrig att ges ut.

Även tyska trupper ockuperade delar av Rumänien. I början av februari 1917 inrättade den tyska administrationen en postal verksamhet för den rumänska civilbefolkningen. Man använde sig i stor utsträckning av rumänsk personal. Ett antal kurserande tyska frimärken övertrycktes med texten *M. V. i. R.* vilket är en förkortning av "Militärverwaltung in Rumänien."

I mars 1918 ändrades övertrycket från *M. V. i. R.* till *Rumänien*. Samtliga dessa utgå-

vor hade valörer i rumänsk valuta. Den tyska ockupationsmakten lät även övertrycka rumänska lösenfrimärken och andra obligatoriska krigsskattemärken med *M.V. i. R.*

Trots den totala bristen på framgångar på slagfältet hade rumänerna gjort ett bra val när man gick med på ententens sida. Efter kriget fick landet flera områden inklusive Dobrugea och Transsylvanien. Detta är delvis en förklaring till att Rumänien idag har en mängd olika nationella minoriteter.

Italiens revansch

Före världskriget hade Italien haft en allians med Österrike och Tyskland. Den var huvudsakligen riktad mot Frankrike. Italien hade inlett en kolonial expansion i Nordafrika och i Rom såg man just Frankrike som den största konkurrenten.

När kriget bröt ut år 1914 förblev dock Italien neutralt. År 1915 slöt den italienska regeringen ett fördrag med ententen och förklarade krig mot Österrike, vilket senare följdes av en krigsförklaring med Tyskland. Ententen hade lovat Italien stora områden i Alperna och delar av Istrien.

Kriget mot Österrike medförde att den österrikiska arméledningen fick ytterligare en front på halsen, vilket man nog aldrig hade räknat med. Vid fredskonferensen i Versailles 1919 blev dock resultatet inte på långa vägar det som italienarna hade önskat. Man tillerkändes dock en del områden i Alperna.

Första världskriget påverkade inte direkt den italienska frimärksutgivningen under perioden 1915-1918. Under det sista krigsåret kom frimärken med österrikisk valuta som skulle användas i de ockuperade områdena.

I staden Udine gav lokala myndigheter ut ett frimärke i juli 1918. Liksom i franska Valenciennes var tanken här att lösa akuta problem med posthanteringen. Det är dock tveksamt om detta verkligen var hela sanningen. Kanske tillkom frimärket på mer privat initiativ.

Även i Meran organiserade den lokala handelskammaren en lokal posttjänst alldeles i slutet av kriget. Framärket från Udine och de sex frimärkena från Meran katalogiseras bland annat av den tyska Michel-katalogen.

Ottomanska väldets sönderfall

Det Ottomanska väldet hade haft svåra motgångar under Balkankriget 1912 liksom i Nordafrika. Turkarna fick sedan tysk hjälp för att modernisera sin armé. Som en följd av detta bistånd blev ett närmare samarbete mellan Turkiet och Tyskland naturligt. Denna allians var i första hand riktad mot Storbritannien och Ryssland.

Under hösten 1914 förklarade Turkiet krig mot Ryssland, Frankrike och Storbritannien. I december 1914 riktade turkarna ett omfattande anfall mot ryska Kaukasus som resulterade i att turkarna förlorade 100.000 soldater utan några som helst framgångar.

Våren 1915 gjorde Frankrike och Storbritannien stora ansträngningar att erövra Dardanellerna och därmed upprätta en förbindelselänk mellan Medelhavet och Svarta havet. Tanken var naturligtvis att kunna föra in förråd och militär utrustning till ryska hamnar vid Svarta havet.

Den 25 april 1915 inleddes anfallet mot de turkiska styrkorna på Gallipolihalvön. Här

rasade striderna fram till början av 1916 med enorma förluster på båda sidor. Slaget vid Gallipoli blev ett stort misslyckande för ententen trots att man fick förstärkningar från Australien och Nya Zeeland (ANZAC).

I nuvarande Irak trängde brittiska förband fram mot Bagdad år 1915. Här mötte man starkt motstånd och tvingades retirera. Striderna fortsatte dock och den 11 mars 1917 ockuperade brittiska styrkor Bagdad. Turkiska frimärken fick nu övertrycket *Baghdad in British Occupation*. De gavs ut i september 1917 och upplagorna var i många fall mycket blygsamma.

På den arabiska halvön var missnöjet stort med det turkiska styret. Sommaren 1916 gjorde lokala ledare i Hijaz uppror. Upproret spred sig snabbt och revolutionärerna fick starkt brittiskt stöd. Arkeologen T. E. Lawrence verkade som förbindelselänk mellan araberna och briter. Av denna anledning fick han epithetet "Lawrence of Arabia".

Hijaz utropade sin självständighet den 30 maj 1916 med Mecka som huvudstad. Den nya statens första frimärke kom redan i augusti samma år. Det hade tryckts i Kairo och hade märkligt nog motiv från olika moskéer i Egypten.

I november 1917 angrep brittiska styrkor Palestina från Egypten. Den 9 december nådde man fram till Jerusalem, men briterarna avbröt offensiven eftersom man behövde ytterligare trupper på västfronten i Europa. Först i december 1918 kunde de brittiska styrkorna kontrollera hela Palestina. Redan i februari 1918 kom de första frimärkena avsedda för Palestina och andra områden i Mellersta Östern. De har inget landsnamn utan enbart förkortningen *E.E.F.* (Egyptian Expeditionary Force).

Ur askan efter det första världskriget hade det moderna Turkiet ersatt det Ottomanska väldet. Det är först nu som vi får stater som Saudiarabien, Irak, Syrien, Libanon och Palestina.

Tysklands kolonier

Under senare delen av 1800-talet hade Tyskland fört en mycket expansiv kolonialpolitik i främst Afrika och Stilla Havet. I Afrika hade man kolonierna Kamerun, Togo, Tyska Sydvästafrika och Tyska Östafrika. I Stilla havsområdet fanns Karolinerna, Marianerna, Marshallöarna, Samoa och Tyska Nya Guinea. Dessutom hade man ett område i Kina som på tyska kallades Kiautschou.

Alla dessa områden låg långt bort från Tyskland och de var naturligtvis mycket svåra att försvara. Vid krigsutbrottet gick brittiska och franska trupper in i både Kamerun och Togo och det förekom en del strider innan

tyskarna gav upp. Ockupationsmakterna gav ut provisoriska frimärken som dokumenterar denna förändring. Tyska Sydvästafrika kom under sydafrikansk kontroll först under 1915. Inledningsvis användes sydafrikanska frimärken i den ockuperade kolonin.

Tyska Östafrika (D.O.A.) visade sig bli ett betydligt mera komplicerat fall för de brittiska, belgiska och portugisiska styrkor som försökte ta kontroll över det stora området. Den tyska krigsapparaten i Östafrika var omfattande och gjorde starkt motstånd. Först i november 1917 lyckades man bryta det tyska motståndet helt.

Bristen på frimärken ledde till att tyskarna lät framställa ett antal provisoriska frimärken i mars 1916. De trycktes i enkelt utförande på ett missionstryckeri. Men redan i slutet av 1914 hade brittiska styrkor ockuperat ön Mafia där ett antal frimärken från D.O.A. övertrycktes med texten G.R./

MAFIA. Idag är dessa frimärken mycket eftersökta, men det är tveksamt om de verkligen tillkom för att möta ett akut postalt problem.

Från Nyasaland och Rhodesia hade brittiska trupper trängt in i D.O.A. År 1916 gav man ut fem frimärken från Nyasaland med övertrycket N.F. för att användas i de ockuperade områdena. År 1917 började man i de delar av kolonin som kontrollerades av brittiska trupper att använda frimärken som övertryckts med G. E. A. (German East Africa).

Portugisiska trupper från Moçambique ockuperade år 1916 Kiongaområdet. Den 29 maj 1916 kom fyra frimärken för Kionga. Valören 100 réis från Lourenço Marques övertrycktes med nya valörer och landsnamnet Kionga. Området tillföll Moçambique vid konferensen i Versailles.

Trupper från Belgiska Kongo invaderade det område som idag omfattar staterna Rwanda och Burundi. Detta markerades genom att frimärken från Belgiska Kongo år 1916 övertrycktes för hand med landsnamnen Ruanda respektive Urundi. Senare samma år kom en mer definitiv utgåva med text på fran-

ska och flamländska som berättade att delar av Tyska Östafrika hade ockuperats av Belgien. När man 1918 gav ut en välgörenhetsserie nöjde man sig med övertrycket *A. O.* (Afrique Orientale eller Östafrika på svenska). Området blev sedan det belgiska mandatområdet Ruanda-Urundi.

Tyska Nya Guinea ockuperades av trupper från Australien under perioden 1914-1915 och området fick med tiden namnet New Britain. De frimärken man hittade på de tyska postkontoren övertrycktes med *G. R. I* (George Rex Imperator) och nya valörer i pence och shillings. Bristen på frimärken var så stor att man till och med tillverkade frimärken av reketiketter. Några av dessa frimärken är idag stora rariteter.

Karolinerna och Marianerna besattes i krigets inledning av japanska trupper, medan Marshallöarna ockuperades av trupper från Nya Zeeland. Även på Marshallöarna producerades provisoriska frimärken på samma sätt som i Tyska Nya Guinea. Senare fick Japan även ansvaret för Marshallöarna med undantag av Nauru. Denna lilla ö fick redan 1916 egna frimärken i form av samtida brittiska frimärken som försetts med öns namn.

Nyzeeländska trupper tog sig även till Samoa som ockuperades den 29 augusti 1914. Även här lät man övertrycka de tyska kolonialfrimärkena med förkortningen *G.R.I.* och nya valörer i pence och shillings. Idag är många av dessa provisoriska frimärken rariteter.

Japanska styrkor intog Tsingtau, huvudorten i Kiautschou, den 7 november 1914. Området förvaltades av Japan fram till 1922 då det återlämnades till Kina. Japan hade redan egna postkontor i Kina med speciella frimärken. De tyska soldaterna som fanns i området transporterades till Japan. Som synes blev det tyska kolonialäventyret en kort parentes i historien.

Japan

Sedan slutet av 1800-talet hade Japan fört en mycket aggressiv utrikespolitik. En förbluf-

fad värld kunde åse hur Japan år 1905 besegrade Ryssland i ett kortvarigt krig. År 1910 ockuperade Japan hela Korea och man fortsatte ansträngningarna att lägga under sig Manchuriet.

Världskriget kom därför mycket lägligt för Japan som förklarade krig mot Tyskland år 1914. Japanska trupper tog kontroll över Shandonghalvön (Kiautschou) samma år. Japanerna fortsatte att sätta stor press på den kinesiska regeringen för att främst få kontroll över Manchuriet.

Krigsfångeläger

Vid krigsutbrottet 1914 beslöt den brittiska regeringen att internera samtliga manliga tyskar i Storbritannien. Bland annat upprättades ett stort läger för dessa krigsfångar på Isle of Man.

Tyskarna vidtog naturligtvis exakt samma åtgärder. Ett krigsfångeläger upprättades på en hästkapplöpningsbana i Ruhleben, en stadsdel i Spandau i utkanten av Berlin. Här internerades samtliga manliga brittiska medborgare från 17 till 65 år som befann sig i Tyskland när kriget bröt ut.

Krigsfångarna hade möjlighet att kommunicera med släkt och vänner. Lägre var mycket stort och 1915 startades en lokal expresspost som gav ut både frimärken och helsaker. Ett antal krigsfångar anställdes som brevbärare. Ansvarig för *Ruhleben Express Delivery* (R.X.D.) var Albert Kamps. Lokalposten var mycket uppskattad av fångarna eftersom lägre täckte en stor yta. Med hjälp av R.X.D. kunde man till exempel beställa böcker från det bibliotek som hade upprättats i lägre. År 1916 tvingades lägerposten upphöra eftersom den bröt mot tysk lagstiftning. Albert Kamps dömdes till ett fängelsestraff för sitt tilltag att driva en privat lokalpost.

Japanerna hade ockuperat den tyska kolonin Kiautschou i Kina. De tyska krigsfångarna fördes till Japan och många internerades i Bando. Liksom i tyska Ruhleben förekom även i Bando en lokalpost som gav

ut två frimärken år 1918. Efter krigsslutet kunde en av fångarna ta med sig en liten rest-upplaga hem till Tyskland, men frimärkena från Bando är trots detta idag mycket ovanliga souvenirer från konflikten i Asien.

trycka upp mängder av vinjetter för de olika förbanden. Tanken var väl i första hand att brev försedda med dessa vinjetter lätt skulle kunna identifieras som portofria soldatförsändelser. Ett stort antal vinjetter såldes till samlare.

Schweiziskt gränsskydd

Schweiz är traditionellt ett i flera avseenden neutralt land. Under första världskriget pågick krigshandlingar i stort sett runt hela alpslandet. För att skydda sitt land mobiliserades de schweiziska gränstrupperna.

Soldaterna kunde naturligtvis sända sin post gratis, men påhittiga schweizare lät

Kriget och Sverige

Sverige deltog inte i världskriget, men vårt land påverkades naturligtvis på många olika sätt. Det var uppenbart att det militära försvaret måste förstärkas. Regeringen saknade dock de ekonomiska resurser som krävdes. Olika organisationer startade insamlingar för att förstärka landets försvar.

Inom Landstormen fanns det soldater, men brist på lämpliga uniformer. Här fick dåtidens brevskrivare och filatelister ge en hjälpsam hand. Med start år 1916 kom tre långa serier med tillägg för Landstormen. Man återanvände gamla lager av lösenmärken och liknande som övertrycktes med nya valörer. Den andra landstormsserien hade som högsta valör 10 öre + 4.90 kronor.

Frimärkena var endast giltiga på post inom Sverige, även om något enstaka brev till utlandet förmodligen av misstag postbehandlades.

Initiativet till de tre serierna kom från frimärkshandlaren Harry Wennberg. Han hade dessutom hand om försäljningen. Posten, Wennberg och Landstormen tycks ha delat på inkomsterna från dessa mycket egendomliga frimärksutgåvor.

Äntligen fred

När kriget slutade under hösten 1918 samlades segrarna och förlorarna till en stor fredskonferens i Versailles. Som ett resultat av denna fick Europas karta ett helt annat utseende. I många områden organiserades folkomröstningar som skulle bestämma framtida tillhörighet. I Slesvig, Marienwerder och flera andra områden gavs det ut speciella frimärken under den aktuella perioden, men dessa

utgör nog ett helt annat samlingsområde. Tyvärr bakade konferensen i Versailles in många av de omständigheter och konflikter som i sinom tid skulle leda till ytterligare ett nytt världskrig med än en gång Tyskland i centrum.

Som frimärkssamlare kan man lätt konstatera att det Stora kriget producerade så mycket filatelistiskt material att det räcker för en livstid. När vi nu uppmärksammar 100-årsminnet av krigsutbrottet kan man nog tänka sig ett omfattande intresse för dessa nu snart sekelgamla utgåvor, för att inte tala om alla de nya frimärken som kommer att ges ut under 2014.

För vidare läsning

Under arbetet med ovanstående uppsats har jag haft stor hjälp av *Nationalencyklopedin* som på ett bra sätt sammanfattar det första världskrigets olika faser. Även olika webbplatser på Internet har bidragit med värdefull information.

Jag har använt flera delar av Michels kataloger och då speciellt för att hitta detaljer om frimärksutgivningen i Tyskland och Europa under den aktuella perioden. För de brittiska kolonierna har Stanley Gibbons' katalog över det brittiska samväldet gett en hel del information, liksom Scotts *1840-1940 Classic Specialized Catalogue*.

Handbook of the Private Local Posts av E. F. Hurt och L. N. & M. Williams beskriver många av de privata postverksamheter som existerade under kriget. Stefan Petriuks bok *Stadtpostämter im besetzten Polen 1915-1918* behandlar de olika stadsposterna som etablerades för att lösa akuta problem i lokal postverksamhet. H. Sulzers *Die Soldatenmarken der Schweiz* beskriver inte bara de schweiziska soldatmärkena från 1914/18 utan även de som gavs ut under andra världskriget.